

Miroslava LUCHIANCIKOVA (Metleaeva)
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

DUALITATEA TRADUCERII
SUB ASPECT PSIHOLINGVISTIC

Double nature of translation in terms of psycholinguistic

Abstract: In the process of translation, which is a process of creation, some „conflictual” situations arise between the author and the translator. The temporal context, the double nature of translation, the fundamental differences between the process of creation of an artistic text and its translation must be taken into consideration during the transforming of the original text in the second material reality.

To understand the process that takes place in the translator’s mind, *the translation-research* is marked by psychological aspects based on introspective observation.

Translation-research is a specific, experimental way to understanding the formation of the translated text’s structure and the creation of a translation respecting faithfully the original content, saving specific features of the original text (in source language).

Key words: double nature of translation, temporal context, translation-research, psychology, experiment, introspective observation.

Rezumat: În procesul traducerii, care este un proces de creație, între autor și traducător apar niște relații „conflictuale”. Contextul temporal, dualitatea traducerii, diferențele principale dintre activitățile de creație a textului artistic și traducere trebuie să fie luate în calcul în procesul transformării originalului în cea de a doua realitate materială.

Pentru a înțelege ceea ce se produce în mintea traducătorului, traducerea–cercetare este marcată de aspecte psihologice în baza observației introspective.

Traducerea-cercetare este un drum specific, experimental spre înțelegerea formării structurii textului tradus și creării unei traduceri fidele originalului.

Cuvinte-cheie: dualitatea traducerii, contextul temporal, traducerea-cercetare, psihologia, experiment, observație introspectivă.

De la August Schlegel, unul dintre primii care a încercat să fondeze teoretic imposibilitatea de a transpune fidel în altă limbă operele literare, până la ziua de azi ideea de intraductibilitate este împărtășită de mulți, circulând în lumea literară europeană, atingând, în primul rând, poezia. Includerea traducerii în domeniul lingvisticii s-a produs relativ târziu, deoarece abordarea structuralistă, respingând studiul semantic, a ignorat problematica traductologică, prilejuind apariția așa-numitei *teorii a intraductibilității*, conform căreia traducerea în genere este imposibilă. S-a creat o situație paradoxală: seculara activitate practică părea a fi imposibilă și, indirect, inexistentă.

Postbelica explozie informațională a dus la schimbări esențiale în activitatea traductologică și *Teoria intraductibilității* a suportat o puternică lovitură, factorii lingvistici creând nu doar complicații pentru traduceri, dar și condiții pentru a le învinge, deoarece la baza structurii și utilizării oricărei limbi se află unul și același principiu, ceea ce face posibilă relația lor în procesul traducerii. „Indiferent de justetea unei sau altei ipoteze, prezența în toate limbile a unor trăsături universale esențiale nu trezesc niciun fel de dubii. Această universalitate, evident, e o importantă premisă de trecere reușită în procesul traducerii de la o limbă la alta” (Комиссаров 2009: 17).

E de remarcat că în traductologia contemporană apare interesul față de insuficient studiata teorie a traducerii artistice, în special problema influenței psihologiei și mentalității naționale asupra activității traducătorului. Traductologia experimentală, bazată pe lingvistica etnosocială, are la ordinea zilei o complicată problemă teoretică despre subiectivitatea traducătorului, viziunea sa asupra imaginii naționale a lumii sub aspectul dialogului dintre două literaturi și culturi.

Precum remarcă Iuri Krivoturov, „traducerea este un complicat fenomen de natură comunicativă, compusă din componente ale modului fiziologic-psihologic (antropologic) de viață, ale sistemelor lingvistice de grai (limbă-sursă și limbă-țintă) și ale relațiilor de cele mai multe ori antagoniste dintre aceste sisteme, dar și ale rezultatului de anulare a acestor contradicții în urma alegerii variantei optimale de transmitere a textului de la „limbă-sursă” la „limbă-țintă” (Кривотуров 2015: 125).

Bogdan Ghiu ia în discuție rolul major al autorului în transmiterea ideii spre cititor în cadrul limbii-surse (de origine) și problema libertății traducătorului atunci când sunt traduse texte teoretice valoroase, care se apropie de textele artistice, prezentând modalitatea de creare în limba-țintă a unui limbaj corespunzător, complex pentru așa maeștri ca: Deleuze, Derrida, Foucault, Bourdieu.

Și aici ajungem să deducem o idee importantă: „Autorii sunt primii care traduc, traducerea începe mult înainte de traducerea interlingvistică propriu-zisă, prin care nu facem decât să transplantăm, să relansăm o singularitate relativ intraductibilă dintr-o limbă în alta, adică dintr-un spațiu de traducere între idiomuri singulare în altul. Există traducere pentru că există deja traducere, se traduce pentru că de la bun început, într-un mod încă misterios, dar către care doar gândirea-traducere poate să înainteze, se traduce” (Ghiu 2015: 2).

La această etapă putem vorbi despre *decodificarea, tălmăcirea, traducerea „limbajului” gândirii autorului de către autor, pentru a reda ceea ce el vrea să transmită receptorului (cititorului)*.

În acest context, vom identifica și analiza dificultățile întâlnite de traducător în procesul traducerii din limba-sursă în limba-țintă *pentru a reda gândul autorului, cu toate impedimentele înțelegerii textului original, strâns legată de recodificarea limbii-sursă în limba-țintă, având în vedere codul ei și decodificarea gândirii autorului cu implicarea modului de a gândi al traducătorului*.

Fiecare grup de comunicare aparține unei culturi și unei limbi individuale, și, prin urmare, are propria sa mentalitate, psihologie națională, ideologie și viziune asupra lumii. Și totuși, nu suntem pe deplin de acord cu teza lui Ricoeur privind *absența unui criteriu absolut al unei traduceri bune*, și anume din cauza interpretării arbitrare a sursei.

În opinia noastră, un astfel de criteriu este *sursa inițială* a traducerii – *originalul*, dar indicator – *o analiză comparativă* a traducerilor existente a sursei originale: a textului autorului. Conformându-ne tezei lui Ricoeur, putem înțelege că orice traducere poate fi declarată echivalentă cu cea mai perfectă traducere a unei lucrări. În acest sens, nivelarea rezultatelor traducerilor este axată, în primul rând, pe „oportunitatea” unui anumit moment istoric.

Consecințele unei asemenea atitudini față de traducere sunt prezentate în articolul lui Nicolae Râmbu, *Barbaria interpretării. Reflecții despre hermeneutica lui Schleiermaher*; în care se accentuează momentul *de abuz de interpretare*: „S-ar putea să pară ciudată asocierea dintre interpretare și barbarie, însă este vorba de un fenomen teribil, care a făcut numeroase victime”.

Cercetătorul, bazat pe niște regulamente axiomatice, crede că autorul textului original, precum și traducătorul sunt, în esență, creatori. În același timp, Krivoturov face o importantă remarcă și anume că în procesul de creare a lucrărilor, între ei apar niște relații care pot fi catalogate drept conflictuale: „Însuși textul, reflectat în conștiința traducătorului, este un fenomen al psihicului și inevitabil subscris idealului, spiritualului, psihologicului și materialului (substratului material)” (Кривотуров 2015: 127).

Sunt opinii că lucrarea tradusă aparține pe jumătate autorului și pe jumătate cititorului sau, în cazul nostru, traducătorului, care contrazice purtătorii acestei idei, stabilind clar scopul traducătorului în lucrul său asupra originalului: a transmite prin arta sa individualitatea auctorială. Tot aici poate fi atribuită și contradictoria întrucâtva definiție „traducător-coautor”.

E necesară o idee clară despre specificul de creație a unei opere literare și același lucru în procesul de transpunere a textului original în limba adoptivă. Să evidențiem doar factorii mai importanți și fundamentali ai interacțiunii celor două individualități creatoare, două sisteme psihosociale și etnolingvistice în crearea și recompunerea operei.

Mai întâi să ne oprim la „mediul temporal”, noțiune propusă în cadrul prezentului studiu. În opinia noastră această noțiune – „mediul temporal” – include *o totalitate de factori etnosociali, istorici, culturali, mentali și psihologici în perioada de formare, de existență și de activitate creatoare a personalității de creație*. Psihologii contemporani de frunte atrag atenția la relația reciprocă dintre legitățile psihologiei și cele mai importante aspecte ale vieții de toate zilele a omului.

Unul din întemeietorii psihologiei sociale, Kurt Levin, foarte mult timp în urmă ne-a lăsat o ecuație simplă: comportamentul este funcția a două variabile – personalitatea unică a individului și situația în care el sau ea săvârșesc faptele (Зимбардо 2000: 51).

Atât autorului, cât și traducătorului îi este imposibil să se ferească sau să facă abstracție de toate astea, deoarece ambii, deși e recunoscută importanța unicității indivi-

duale în domeniul influenței, se află totuși sub acțiunea celei de a doua părți componente a influenței – *forța situației (forța momentului)*. Din punct de vedere al *mediului temporal*, parte a factorului social-psihologic, asta se referă la întreg procesul literar.

Înțelegerea traducerii, importantă pentru cultura națională și universală, fără o privire sintetică și atotcuprinzătoare asupra ei ca produs concentrat din factori sociali, psihologici, morali, confesionali, estetici, politico-ideologici, tehnico-științifici, economici, culturali și alții din aceeași categorie spațiotemporală nu poate da o adecvată idee despre original și autorul lui. Pentru consemnarea sintezei de trecere interdisciplinară la analiza procesului creator „autorul-traducător” propunem termenul generalizator „mediul temporal”. Despre acest lucru au atenționat și structuraliștii ruși încă în anii '20 ai secolului trecut.

Amintind despre așa-numita copaternitate „traducător-coautor”, se poate de constatat că în ea este vădit ignorată noțiunea de *mediu temporal*. Problema se complică și mai mult, pe măsură ce traducătorul se îndepărtează de parametrii temporali ai lucrării pe care o transpune în altă limbă. Chiar fiind contemporan cu autorul, traducătorul trebuie să țină cont de *mediul temporal* în care a fost creat originalul și că el precede procesul traducerii. Nu e cazul însă de a uita de contextul temporal al traducătorului și capacitatea acestuia de a-l înfrunta ca pe propria subiectivitate, dar și de acțiunea asupra *mediului temporal actual*.

Astfel, se ajunge la constatarea *secundarității* actului traducerii. Din acest punct de vedere nici nu poate fi pusă problema copaternității „autor-traducător”. Copaternitatea este o creație comună cu drepturi egale ale unor persoane inspirate de aceeași idee, iar traducerea e un proces „post-factum”, un proces de transpunere a unui text literar original într-un spațiu cultural-informațional străin și în haina altei limbi. Dar această *secundaritate* a traducerii e *paradoxală*, deoarece întregul paradox se reduce la faptul că în esența sa cultural-informațională orice *transpunere integrală a originalului literar e primară, ea neavând în limba inițială nicio analogie*, chiar și în pofida faptului că mai există și alte traduceri ale aceluiași text original. *Cauza acestei situații paradoxale rezidă în faptul că fiecare traducere poartă amprenta personalității unui traducător concret și, la o adică, a mediului său temporal.*

Esența activității de traducere constă în *dualitatea* ei: pe de o parte, ea este secundară, pe de alta – primară. Cauza e necesar să fie căutată în analogiile și diferențele procesului creării originalului și traducerii. Principalele diferențe dintre activitățile de creație și traducere, în plan creativo-psihologic, constau în faptul că:

- a) consumul de energie psihică a autorului e direcționat în materializarea creativă a *propriului* obiect imaginar în spațiul lingvistic autohton;
- b) consumul de energie psihică a traducătorului e direcționat la materializarea unui obiect real, dar *străin* în alt spațiu etnolingvistic și cultural;
- c) autorul e *liber* în procesul său de creație;
- d) traducătorul e *dependent* de original, iar calitatea muncii sale e direct proporți-

onală cu *empatia*, adică, e vorba de capacitățile sale de a retrăi emoțiile avute de autor în procesul creării operei și, în plus, de a se familiariza cu *mediul temporal al autorului*. Cu alte cuvinte, traducătorul trebuie să îmbine în sine trei feluri de empatie:

– *emoțională*, bazată pe mecanismul de proiecție și de imitare a reacțiilor altei persoane;

– *cognitivă*, întemeiată pe procese intelectuale: comparația, analogia etc.;

– *predicativă*, manifestându-se în previziunea altei persoane în anumite situații (Головин 2001: 951-952). Mai ales acest moment se referă la motivarea autorului și a personajelor sale din lucrarea de pe masa traducătorului.

Dar să ne referim mai detaliat la *asemănarea și diferența imaginației creative a autorului și cea a traducătorului*. E de evidențiat că și la unul, și la celălalt ea scoate în evidență concepția artistică despre lume, apoi despre una și aceeași natură a imaginilor artistice în procesul de acțiune a componentelor psihice, obținute în experiența anterioară de viață.

În procesul activității lor, și autorul, și traducătorul dau dovadă de o *imaginație activă*, fiind vorba de o combinare a gândirii abstracte cu imagini care iau o formă deosebită în activitatea ulterioară, constând în imaginea sau visul dorite ca o condiție necesară într-o realizare de mai lungă durată. Însă numitul tandem, „autor-traducător”, are diferite tipuri de imaginație:

a) *creativă* – în cazul autorului presupune crearea independentă a imaginilor, realizate în noi și originale lucrări, fără analogii, în care noutatea poate fi obiectivă, când imaginile și ideile nu repetă nimic din ce ar putea fi o experiență a altor oameni sau subiectivă, atunci când se repetă lucrări anterioare, dar pentru prezentul autor ele sunt noi și originale;

b) *reproductivă* – în cazul traducătorului totul se desfășoară în cadrul materialului deja descris, „având la bază crearea unei sau altei imagini, corespunzătoare descrierii” (Головин 2001: 103-105). Așadar, traducătorul reconstituie materialul inițial în alt mediu etnolingvistic cu propriile resurse imaginative (imaginația arbitrară și involuntară) de care, personal, dispune. Precizăm că *imaginația arbitrară* e caracteristică pentru realizarea sarcinilor artistice comentate, iar cea *involuntară* e specifică viselor și cugețărilor profunde. Aici includem *intuiția, gândirea euristică*. Astfel, ne ciocnim cu diverse tipuri de imaginație creativă, fapt care în niciun caz nu minimalizează potențialul creativ al imaginației reconstitutive a traducătorului.

Similitudinea procesului creativ la autor și, respectiv, la traducător se observă în special în domeniul stilistic și lexical-gramatical. Toate nuanțele căutării cuvântului necesar, transmiterea propriei sale semantici, contextuale și intertextuale, întregul proces de reconstituire a textului original în sisteme sintactice, stilistice, metrice și chiar fonetice ale limbii traducerii corespunde totalmente căutărilor creative întreprinse de autor. Traducerea este axată pe text, care este scopul, obiectul și rezultatul traducerii. Acest proces poate fi numit o transformare în cea de **a doua realitate materială** a operei poetice originale, înveșmântată în haina altei limbi, dar care a păstrat spiritul și, în măsura posibilităților, potențialul artistic al originalului.

Referințe bibliografice

1. Ghiu 2015: Bogdan Ghiu, *Europa este traducere*, interviu consemnat de Matei Martin. În: *Dilema veche*, 2015, nr. 586, p. 7-13. Disponibil la: <http://dilemaveche.ro/sectiune/zi-cultura/articol/europa-este-traducere-interviu-bogdan-ghiu>.
2. Головин 2001: С. Ю. Головин *Словарь психолога-практика*. – 2-е изд., перераб. и доп., Мн.: Харвест, М., АСТ.
3. Зимбардо 2000: Ф. Зимбардо, Ляйппе М., *Социальное влияние*. СПб. Изд. «Питер».
4. Комиссаров 2009: В. Н. Комиссаров, *Перевод как объект лингвистического исследования*. Хрестоматия. *Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков*. Изд. Лингва, Ереван, с. 5-21.
5. Кривотуров 2015: Юрий Кривотуров, *Интерпретационные стратегии в лингвистике, переводе и дидактике*. Inst. de Cercet. Filologice și Interculturale, Chișinău, ULIM.